

Okresní město
Bylo nás pět

**Karel
Poláček**

ČESKÁ KNIŽNICE

Vydávají Nadační fond Česká knižnice, Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,
a vydavatelství Host

www.kniznice.cz

Ústav pro českou literaturu
Akademie věd ČR

Akademie věd
České republiky

Strategie AV21

Špičkový výzkum ve veřejném zájmu

Ediční přípravu svazku zajistil Nadační fond Česká knižnice za finanční podpory
Ministerstva kultury ČR.

Vychází za finanční podpory Ministerstva kultury ČR.

Publikace vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné
instituce 68378068 (ÚČL AV ČR, v. v. i.).

Při práci na publikaci byly využity zdroje výzkumné infrastruktury
Česká literární bibliografie (<http://clb.ucl.cas.cz>).

Ediční příprava Marie Havránková

Komentář Jiří Holý

Vědecká redakce Erik Gilk

Editor © Marie Havránková, 2020

Commentary © Jiří Holý, 2020

Cover art reprography © GASK — Sběrka Galerie Středočeského kraje, 2020

© Nadační fond Česká knižnice, 2020

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2020

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2020

(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-0418-3 (PDF)

ISBN 978-80-275-0419-0 (ePUB)

ISBN 978-80-275-0420-6 (MobiPocket)

OKRESNÍ MĚSTO

Na samém okraji města, uprostřed nahnilých chatrčí s rozčepýřenými střechami, stál obecní chudobinec. Byl vystavěn z odkazu místního dobrodince, který obezřele rozmnožoval své statky a cíť, že se blíží konec jeho života, chtěl si dobrým skutkem podmaniti Boha. Z jeho jmění vyrostla kamenná, zeleně omítnutá budova v podobě pevnosti. Její zdívo bylo zakončeno zubatým cimbuřím a v průčelí nesla ve švabachovém písmě nápis Chudobinec Pivodův. Budova byla vystavěna v sedmdesátých letech minulého století a odpuzovala každého svým odmítavým, sveřepým vzhledem. V přízemí měla veliká okna s lomenými oblouky, ale z prvního patra zírala malinká okénka, připomínající střílny. V představách stavitelových, který tento dům zbudoval, splývali chudí lidé se zločinci. Proto dal okna opatřiti masivními mřížemi, jako by chtěl chovancům zabrániti v útěku. I za prudkého žáru vanulo z budovy hřbitovním chladem a uvnitř ustavičně vládl stín. Vchod se podobal zívajícím ústům a hluboká chodba se zdála býti napěchována zvukem. Nejen uličníci, i mnohý dospělý, jemuž byla vzdálena nezbednost, mnohdy se tu zastavil, opatrně se rozhlédl na všechny strany a pak zařval do hlubin chodby „hoho — hó!“ a popuzené stíny odpovídaly mnohohlasou ozvěnou.

K chudobinci náležela zahrada, obehnaná mřížovím z litého železa. I tato zahrada nesla znamení toho, že nepatří majetníkovi, ale

zbožné nadaci. Nebylo tam besídky s červeným krytem, pošetilých skleněných koulí, které zdobí růžové keře, ani sádrových pidimužíků, již vykukují z houštin. Záhony byly souměrně rozděleny pískovými pěšinami jako přihrádky v registratuře a na nich rostly ostýchavé, zakřiknuté pomněnky a sametové macešky, jejichž květy připomínaly zlostné a závistivé obličej starých panen. Zasmušilý jasan vystrkoval větve přes plot, bylo viděti unylé, zaprášené švestky i zkroucené jabloňové pně, obtížené na podzim lesklými plody. Většina zahrady byla proměněna v zelnici. Vládl zde klid a nevraživý pořádek; i pták, který sem někdy zabloudil, nesměle zapípal a brzy odlétl, jako by měl pocit, že se dopustil něčeho nedovoleného.

Chudobinec byl určen pro zchudlé, avšak početné občany okresního města. Po léta však nebylo obecních příslušníků, kteří upadli do nezaviněné bídy, a proto budova hostila pouze žebráky. Za vláhých večerů sedávali na kamenném schodišti před hlavním vchodem šepavé babky a oprýskaní starci se zapadlými ústy, jejichž belhavé údy připomínaly zkroucené kořeny. Vstup do zahrady byl jim zakázán, neboť nad pomněnkami, maceškami, křovím i ovocnými stromy vládl správce Wagenknecht, který bděl nad tím, aby se mu neztratila ani jedna padavka. Byl to svalnatý muž s krátkýma nohama a krátce ostríhanou hlavou, čilý a shánivý, neboť touha po zisku ho měla k ustavičnému pohybu. Přes levou tvář se mu táhla strašlivá jízva, která snadno nabíhala krví. Hlídal také sedlákům ovocné aleje, obýváje slaměnou boudu, kde léhal, přikryt pytle. Byl ustanoven za ponocného, a když všechno ztichlo, tu býval slyšet dusot jeho okovaných bot. Za letní doby býval dozorcem na plovárně a jízva se mu podlévala krví při pohledu na skotačící mládež. Jen těm byl nakloněn, kteří si kupovali makové preclíčky, jež pekla jeho manželka. Bylo ho zřítí při slavnostech, průvodech a shromážděních, kde bylo třeba veleti, pořádati a rozháněti dav. Z jeho stále otevřených úst vycházel chraplavý řev; a nad hlavou mával sukovitou holí jako Záhoř. Ostražitý jako hafan nikdy nespal; stále byl připraven ke skoku někoho přistihnouti, někoho popadnout za límec. Bažení po jmění posilovalo ho v neurvalosti.

Mezi jeho svěřenci byla žebračka Hladká Ančka; před dávnými lety nazývala se paní Kafuňková, manželka zámožného soukeníka. Kdysi měla paní Kafuňková živý sen a podle výkladu vsadila tři čísla na Prahu u kolektanta Gustava Štědrého. Vyhrála terno a pak ustavičně sázela, až se proměnila v Hladkou Ančku. Avšak ještě nyní měla se za bohatou paní; stále ji navštěvovaly živé sny, které, vyjádřeny v číslech, znamenají jmění.

Žebrák Maryčka Půjč! dostával almužnu, protože snadno upadl v zuřivost a pak dovedl v jakýchsi zpěvných verších nadávati celé hodiny. Podle úředních výkazů se nazýval Emanuel Pěchota: než v okresním městě nikdo neznal jeho jména a každý pokřikoval za ním Maryčka Půjč!, aby uslyšel utrhačné verše.

Slabomyslný Hynek bavit měšťany svou vadnou výslovností. Byl duše zbožné, účastnil se všech procesí a při zpěvu církevních písní upadal v sladké vytržení.

Atlet pěstuje svaly, dáma ošetřuje pleť a žebrák musí bdíti nad svou hubeností. Žebrák Chleboun, přezdívkou Majorek, byl kostroun ověšený zalátanými hadry. Jeho vyzáblost byl vývěsní štít živnosti; vysoký, s nohama ovázanýma pytlou, procházel okresním městem, klepaje holí o dlažbu jako slepec. Šedivý knír se ustavičně pohyboval; zapadlá ústa přežvykovala slova modlitby. Mezi obyvateli chudobince požíval vážnosti, neboť pronášel nesouvislé, zmatené věty s jakýmsi věšteckým přízvukem. Shromáždil kolem sebe malou obec, která hledala v jeho slovech tajemný smysl.

2

Onoho dne vydal se Majorek na cestu k nádraží. Po dlouhou řadu let se dvakrát denně dostavoval k příjezdu vlaku, jako by čekal návštěvu. Rozumí se, že mu nikdo nepřijel; neměl příbuzných ani přátel; obklopovala ho prázdnota jako despotu.

Vysoký, s vysedlými lopatkami, bral se svou cestou, tvář obrostlá bílými štětinami, žebráckým plnovousem, který neroste; krhavé oči pohlížely přímo před sebe; nazelenalý knír se pohyboval. Na cestu mu svítilo bílé, letní slunce. Kráčel uprostřed ulice, neboť chodníky byly zřízeny pro majetné lidi. Za ním se táhl zatuchlý zápach, který dráždil psy k zběsilosti.

Na nádraží seděla na lavici venkovská žena s kojencem v náručí; dítě vrnělo a matka je konejšila, broukajíc „kyškyš — kyškalanda“.

Pán v turistickém úboru prohlížel si fotografie, rozvěšené po stěnách. Mladík, zastříkaný vápnem a s papírovou čepicí na hlavě, vyšel z kanceláře, vleka žebřík. Spatřil žebráka, otočil se a jakoby náhodou dloubl ho žebříkem do břicha. Majorek ustoupil stranou, zamumlal a dělník se zachechtal.

V dálce tlumeně zazněla píšťala vlaku. Žebrák zpozoroval obchodníka Gustava Štědrého a smekl klobouk. Obchodník se dotkl okraje tvrdáku. Stál tu opřen o mohérový slunečník, podoben více úředníkovi než obchodníkovi. I jeho dlouhý, černý kabát, vyrudlý

dozelená, připomínal kancelistu v penzi. Na jeho tváři četl Majorek rozrušení; věděl, že obchodníka vždy znepokojuje příjezd vlaku.

Pišťala vlaku zazněla silněji a tento zvuk se roztříštil o stráž, za rostlou akáty a ořeším. Z kanceláře vyšel pán v červené čapce a sňal skřípec. Obchodník si pohladil žlutý knír. Parostroj s rachotem se přisupal do nádraží.

Žebrák uviděl mladíka ve skořicovém zvonovitém raglánu, který se tanečním krokem přiblížil k obchodníkovi. Gustav Štědrý vyšel mu vstříc a rozpřáhl náruč. Jeho oči zvlhly: stářím zmalomyslněl a byl náchylný k slzám. Mladý muž sňal preciózním pohybem lesklý cylindr a políbil obchodníka na tvář. Šedozelený knír žebrákův se začal pohybovat a ze zapadlých úst vycházela slova.

— A tak... A to se podívejme... Přijel Kamil, syn pana Štědrého...

Vidí, kterak mladý muž hladí otce na zádech a oba vycházejí z nádraží. Plížil se za nimi, napínaje sluch, neboť byl zvědav jako slepice. Věděl, že i jeho druhové v chudobinci jsou žádostivi novinek a že jim musí přinášeti zprávy.

— Vida, přijel Kamil, syn obchodníka Štědrého... Copak, copak? Má tatínek radost? Užije syna?

Pozoruje shrbená záda a zmačkaný zátylek obchodníkův, ale nemůže z nich vyzkoumat, má-li radost z příjezdu synova. S nedůvěrou zírání na citronově žluté polobotky, na lesklý cylindr i na to, jak mladý muž švihá rákoskou se stříbrným kováním.

— Proč přijel? rozvažuje žebrák, svatodušní svátky jsou za námi. Není čas na návštěvy. Měl zůstat, kde byl...

Zastavil se, neboť pozoroval, že obchodník zmírnil krok a prudce rozhazuje rukama. Slyšel, jak praví: „S cylindrem mi nesmíš chodit.“

Mladík cosi namítal, ale otec svěhlově opakoval: „To je mně jedno, co se nosí v cizině. Doma mně s tím nesmíš chodit.“

— Správně, pochvaluje žebrák, nejsi takový hlaváč, abys běhal v cylindru... Jseš u mě jenom utřinos...

Ze vrat domu zasilatele Wachtla vyjel těžký vůz, tažený koňmi s lesklými zadky. Vozka se zadíval s tupým údivem na cylindr, zvonovitý raglán a žluté polobotky.

A obchodník, ukazuje na bledý, vyžilý obličej svého syna, táže se rozhořčeně: „A co je tohle?“

„To jsou kotlety,“ odpovídá Kamil marnivě.

„To musí dolů!“ velí otec vyhrůzně.

„U nás v Olomouci...“, chce namítnout syn.

„Ani slovo! Hned půjdeš k Sedmidubskému, ať ti to sundá. S pejzama tě nechci vidět. Už jsem řekl!“

Zpod šedo zeleného kníru vycházejí slova: — Tak, tak... Moje řeč... Správně jste ho poučil. Oni by si dneska moc dovolovali...

Obchodník cupitá nejistě na vratkých nohách, ale citronové polobotky koketně tančí a rákoska se otáčí mezi prsty. Kamil se obrací ze strany na stranu; chce okresnímu městu imponovat zvonovitým raglánem a lesklým cylindrem. Avšak město je zamklé: někde jsou spuštěny závěsy před slunečním žárem; jinde je vidět kočku, která se vyhřívá mezi dvěma hortenziemi.

Žebrák slyšel, jak mladý muž praví: „Jak vidím, nic se tu nezměnilo.“

Obchodník se zastavil a slunečником ukázal na novostavbu berního úřadu.

„Jak by se nezměnilo?“ namítl, „podívej se ta stavba, to je přece vymoženost.“

Kamil křiví ústa: „Vymoženost! Tomu se říká událost. To u nás v Olomouci...“

Obchodník nerad slyší, když někdo snižuje okresní město. Bouří se v něm pýcha starousedlíkova.

„V cizině ať si dělají po svém,“ vrčí, „my si tu víme rady...“ Nelíbil se mu úšklebek mladého muže a zabouřil: „A ty pejzy musejí dolů! Hned se půjde k holiči! Abych to nemusel dvakrát říkat...“

— Správně! Tak na mladíčka! schvaluje Majorek.

„Beze všeho,“ bručí Kamil sklesle, „jen aby byl pokoj...“

Z jednoho domu náhle vyběhl pán, jako by číhal za dveřmi, až půjde otec se synem kolem. Měl zarudlé líce, jako by ustavičně násilně zdržoval smích. Malá očka rychle těkají jako bublinka ve vodováze. Kamil opsal cylindrem elegantní kličku a otec se dotkl okraje klobouku. Nerad viděl pana Rabocha, potměšilce a klepaře.

— Cylinder, raglán, licousy..., znepokojoval se, asi budou řeči...

„A pěkně vítám, pane Kamile,“ povykoval pan Raboch, „tak jste se přijel na nás podívat?“

Kamil se ukláněl a tiskl panu Rabochovi ruku.

Pan Raboch odhadl zlomyslnýma očkama cylinder, raglán, citronové polobotky. Tvář mu rudne utajeným smíchem.

„Copak, copak?“ dorážel, „nadlouho jste přijel?“

„Nakrátko,“ odpověděl za něho obchodník.

Kamil se potahoval za nazrlý knírek a snažil se dodati si sebevědomí nezávislého světáka. Cítil nejistotu před pánem se zarudlou tváří. Pamatuje si, jak ho před lety pan Raboch chytil na ulici, dovlékl ho domů a tam ukazoval jeho špinavý krk. — Podívejte se, paní Štědrá, ten kluk se neumí ani umýt. Vezměte rejžák a vydrhněte mu krk. K čemu vypadá to čuně jedno? Pan Raboch si všeho všimne, nic nezůstane utajeno před pohyblivýma, zlomyslnýma očima. Mimoděk si přejel rukou týl.

„Tak nakrátko, nakrátko... Tedy na dovolenou?“ útočil pan Raboch.

„Na dovolenou,“ potvrdil Kamil.

Pan Raboch se zamyslel a zdlouhavě opakoval: „Na dovolenou...“

Žebrák, který opodál vyslechl rozmluvu, vyřkl myšlenku pana Rabocha: — Copak je nyní čas na návštěvy? To si povídej někomu jinému. Domů se jezdí pouze na svátky.

„Hezky to užijte, pane Kamile,“ zaštěbetal pan Raboch a zmizel za dveřmi.

Obchodník si oddychl, utřel si pot z čela a zabručel: „Jen aby nebyly žádné řeči... Já mám rád pokoj...“

„Co máš pořád?“ zaškemral syn.

„Nic... nic... já jenom...,“ zamumlal obchodník, „a co se týče raglánu... je teplo a můžeš chodit bez kabátu...“

— Není tu žádná kultura, pomyslel si Kamil sklesle.

A žebrák viděl, jak cylinder, zvonovitý raglán, citronové polobotky i penzistský šosák, který hraje dozelená, zmizely ve dveřích jednoho domu.

3

Paní Štědrá je uvítala ve dveřích; zalomila rukama a v jejím obličejí se odrážel úžas; příchod hosta ji vždy uváděl u vytržení a v těle cítila napětí jako akrobat před nebezpečným výkonem. Přála si, aby jí Kamil políbil ruku. (— Ne kvůli mně, já to nepotřebuji, ale patří se to.) Avšak syn smekl cylinder, obřadně se uklonil a podal jí ruku.

Zasedli za prostřený stůl. Obchodník se vzdal svého čestného místa ve prospěch hostův. V kuchyni syčela pára. Kamil těžce dýchal, neboť krk mu svíral vysoký škrobený límec.

„Dělej jako doma,“ řekl obchodník a velel Kamilovi, aby si svlékl kabát. Syn odmítl a odložil pouze fialově proužkované manžety. Z kuchyně bylo slyšeti: „Musím přiložit dva tři kousky uhlí.“ Paní Štědrá měla ve zvyku, že u sporáku mluvila k sobě. Stůl byl malý, a proto Viktorovi, druhému synu, prostřeli u psacího stolu. Neviděli ho ostatně rádi u společné tabule, zvláště když byl přítomen host. Páchl olejem a čmoudem. Jeho způsoby otce rozčilovaly. Měl zhrublé, mozolovité ruce, do nichž se zažral lak a saze; a dva prsty byly znetvořeny úrazem. Otce rozčilovala jeho kulatá hlava, vislý krátký knír a modrá blůza. Při jídle mlaskal a funěl, jedl hltavě jako člověk vysílený těžkou prací. Viktor se nehoršil, že byl vyhoštěn ze společnosti. Mohl aspoň číst při obědě knihu Pět neděl v baloně, a to by mu otec při společném stole netrpěl.

„A do polévky přijde ještě špetka soli. Poliješ pečeni štávou,“ mluvila paní Štědrá.

Vedle otce seděl nejmladší syn Jaroslav. Byl to mlčelivý hoch, letos složil maturitu a byl v pochybnostech, má-li studovat medicínu nebo práva. Otcova tvář se usmívala a v očích se zatřpytila něžnost, kdykoli pohlédl na studenta.

Matka přinesla mísu polévky a nejdříve nalila manželé. Obchodník nachmužil obočí, usrkl ze lžice a pak pravil: „Polévka je, maminko, delikátní. Císař pán by ji mohl jíst.“

Paní Štědrá si oddychla jako člověk, jenž vyvázl z velkého nebezpečí. Ustavičně pobíhala z kuchyně do jídelny. Obchodník se mrzel a projevil přání, aby s nimi poseděla. Aby mu vyhověla, sedla si chvílku na krajíček židle. Zobla do talíře jako pták, vytřela kastrol kůrkou chleba a pak zase odběhla s napjatým, starostlivým výrazem. Jídlo nebylo pro ni; jí náleželo pouze připravovat pokrmy; mužští pak byli povinni dávat okázale najevo, že jim chutná. Před obchodníka a ostatní rodinu kladla přibory s obřadností; avšak na psací stůl házela talíři, až to řinčelo, a přitom hučela: „Nacpi se, neřáde!“ Viktor si toho nevšímal; nezáleželo mu na obřadech jako na dobrém jídle. Nejprve rozkrájel maso, pak uchopil vidličku do pravé ruky celou dlaní, napichoval sousta a pohlížel do otevřené knihy.

Kdykoli obchodník zpozoroval na talíři Kamilově mezeru, naložil mu novou porci. Mladý muž stenal, že už nemůže. Vzdělaný člověk nemá hltat jako sedlák. Odmítal jíst s rozmazleným výrazem kulturního člověka, jehož žaludek je zkažen vybranými požitky.

„Jíst se musí,“ mluvil otec, s chutí ocucáváje kost, „bez jídla nemůže existovat člověk ani žádný tvor. Také Jaroušek málo jedl...“

„Jaroušek málo jedl!“ opakovala matka polekaně.

„Mám dost,“ prohlásil student.

„Musíš hodně jíst,“ nabádal ho otec, „pracuješ, hlavu moříš, musíš dát tělu, co mu patří. Inu, studie, studie...“ vzdychl.

„Tamtoho,“ ukázal směrem k psacímu stolu, „se nemusí pobízet. Ten se umí naládovat...“

Matka odnášela prázdné talíře a rozproudil se hovor. Kamil se ptal otce, jak se mu vede. Obchodník vzdychal. Není to nejlepší. Na náměstí se mu usadil konkurent a láká zákazníky sladčounkými řečmi. Vyprovází kupce až na ulici a hlasitě povykuje. Škodlivý člověk! Chce být největší v celém městě; i v novinách inzeruje.

Kamil míní, že moderní obchod toho vyžaduje, a káral otce ze zaostalosti. Měl by viděti jejich obchod v Olomouci. Veliké výkladní skříně. Telefon ustavičně zvoní. Příručí pobíhají kolem pultu. Dveře se netrhnou; je tu jako v úle.

„Jaký jsem, takový jsem,“ namítal otec, „vy to můžete přivést dál. Proto jsem vás dal učit.“

„A stáli jste houf peněz,“ připojila matka.

„Někteří stáli ještě víc,“ zabručel Kamil.

K zakončení obědu nalévala paní Štědrá černou kávu. Kamil držel v ruce květovaný šálek, přičemž půvabně odtahoval malíček ozdobený dlouhým nehtem a v chvástavé řeči tupil obchod svého otce. Radil mu, aby dal svůj závod ozdobit výkladními skříněmi a snažil se přivábit kupce reklamou. Na pultě chtěl by vidět záznamní pokladnu; pohled na ten stroj zákazníky omračuje. Obchodník poslouchal tuto řeč roztržitě a nespustil oka z přerostlého nehtu. Najednou ho přerušil hněvivým: „Co to vidím?“

Kamil nechápal. „Ten nehet, ten nehet!“ bouřil otec.

Syn se zálibně zadíval na malíček. „Co máš proti mému nehtu? To je nyní velká móda.“

„Hned ustříhnout! Ale honem!“ soptil otec.

„Ale tati —“

„Když si to tatínek přeje, nehet musí zmizet,“ zakročila matka.

Mladý muž zesmutněl, že se musí vzdát ozdoby, kterou pěstil s takovou láskou. Pomyslel si unyle: — Je to marné. V tomto městě není žádná kultura.

Oběd se skončil. Viktor vstal, chopil se kožené kabely, ve které zařinčely kovové nástroje, a odběhl. Otec pohlédl za ním a posupně zahučel: „Ten mi tu chyběl. Vydařil se, synáček...“

Matka si povzdychla.

Domy na náměstí byly bachraté jako buchty na pekáči; jejich ctižádost nestrměla do výše a byly spokojeny svou objemností. Jenom budova okresního hejtmanství byla dvoupatrová. Na střeše nesla nápis ze světlých břidlicových tabulek Vystavěno L. P. 1902. Nad všemi budovami čněla radnice s věží, na níž byl vymalován znak města.

Modravý soumrak zahalil domy s podloubím, radnici i okresní hejtmanství a letní večer voněl živočišnou vůní kvetoucího hlohu, teplého žitného chleba a pokropeným prachem. Po ulici se táhly fůry s naloženým senem; u hydrantu se shromáždily služky; děti výskaly a mezi nimi radostně pobíhali psi se zakroucenými chvosty v podobě hodinového péra.

Obchodník Štědrý stál před krámem a sál z dýmky, na jejíž porculánové hlavičce byl vymalován staříčkový zeměpán v loveckém úboru. Díval se zasmušile naproti, kde měl svůj obchod kupec Zoufalý. Všechny krámy byly již zavřeny, jenom Štědrého a jeho konkurenta nikoli. Mezi oběma závody se odehrával skrytý urputný boj. Štědrý nechtěl zavřít dříve než Zoufalý; konkurent byl odhodlán spláceti rovným dílem. Zoufalý se poddal a zavřel. Štědrý ho následoval a poručil služce, aby vynesla židle před dům. Dostavil se pan Raboch se zlomyslnýma očkama, která všechno vidí, a se spokojeným výrazem člověka, jenž má vystaráno. V ústech mu šikmo trčel doutník

a zvonil drobnými mincemi v kapse. Provázela ho manželka, která byla předsedkyně spolku Cercle français. Usedli na židle vedle manželů Štědrých. Dívali se před sebe a pronášeli rozvláčné řeči. Paní Rabochová s paní Štědrá mluvíly o tom, že se hovězím masem rodina nejlépe podělí a že chlorové vápno ničí prádlo. Muži hovořili o veřejných záležitostech: o tom, že ve Francii bouří stávkující vinaři, že na Balkáně je nepokoj pro město Skadar, že Blériot přeletěl kanál La Manche a že zasilatel Wachtl vyhrožuje, že vystoupí z hasičského spolku, protože ho nezvolili náčelníkem.

Na náměstí se rozsvítily dvě obloukové lampy. Promenády šuměly. Na severní straně se procházeli úředníci okresního hejtmanství, soudce a advokáti; mezi nimi bylo viděti uniformu poštovního úředníka v bílých kalhotách. Na protější straně byla hlučná promenáda řemeslníků, obchodních příručí a studentů. Středem náměstí se po dlážděné úhlopříčně houpali izraelští obchodníci na plochých nohou; kdykoli jim přišla řeč na obchodní svízele a rodinné věci, upadali do německého hovoru. Na rohu náměstí stál příručí Kamil. Přes plece měl přehozen raglán skořicové barvy; na hlavě mu seděla cestovní čapka; kouřil cigaretu v jantarové špičce, švihal rákoskou se stříbrným kováním a pohlížel směrem k promenádě na severní straně. Pan Raboch ho zpozoroval a ptal se obchodníka, jak dlouho se míní Kamil zdržeti v tomto městě. Obchodník odpověděl neurčitě; Raboch zamžikal zlomyslnýma očkama. Když pak z radnice bilo deset hodin, vstali a rozloučili se. Paní Štědrá vyprovázela kousek cesty paní Rabochovou. Obchodník Štědrý lapil kocoura, který se olizoval u domovních dveří, a zavřel ho do krámu, aby tam znepokojoval myši. Pan Raboch se dal na obchůzku po městě, nahlížel do osvětlených oken hostinců, aby zjistil, kdo ponocuje, kdo bouří a kdo utrácí.

Obchodník Štědrý i jeho manželka usedli za stůl. Paní Štědrá pletla punčochy a občas se zádumčivě podrbala ve vlasech. Z úst obchodníkůvých visela dýmka: bafal a četl román Pět neděl v baloně. Bylo slyšeti, jak v hostinci Na Trávníku řinčí orchestrion. V krámě žalostně mňoukal kocour. Nemohl pochopit, proč ho vězní, i stýskalo se mu po noční toulce.

Obchodník zdvihl zrak od četby, sňal skřípec a zabručel: „Špatný kocour. Nemá dobrý charakter. Můžeš mluvit, co chceš, ale on myši chytat nechce.“

Manželka byla s ním stejného mínění.

„Ale kdy je čas k obědu, to on dobře ví,“ připojila, „ó, to je vychytalé, mazané zvíře.“

„Musí mně z domu,“ zatvrdil se obchodník. „Já ho tu nechci. Každý musí dělat svou povinnost.“

Odložil dýmku a napil se vody. Potom se šoural do kuchyně, aby se přesvědčil, zda se služebná netoulá. Děvečka spala v pruhovaných peřinách a rusý cop visel přes pelest. Obchodník zjistil, že všechny dveře jsou řádně uzamčeny před nástrahami škodlivých lidí. Hlasitě zívaje se svlékl a ulehl. Manželka rozložila četné spodničky a pak zhasla světlo. Olejová lampička na skříni mrkala a po stropě pobíhaly kmitavé stíny.

Paní Štědrá přerušila ticho.

„Neříkal nic?“

„Co by říkal...?“ bručel obchodník, „mnoho mluvil, ale takto neříkal nic.“

„Proč přijel? Na dovolenou, či jen tak? A jak dlouho chce být doma?“

„Nevím...“ protáhl ospale její muž.

— A kdo to má vědět? Proč nikdo neřekne slovíčka? Copak je tak špatná, že s ní nikdo nemluví?

V srdci paní Štědré hlodala urážka. Přijede si najednou, jakoby nic, smekne cylindr a pozdraví ji jako cizí. Já myslím, že by se slušelo políbit ruku, jako to dělají jiné děti. Snad si toho zasloužím, ne? Ráda bych věděla, zda by se jiná tak obětovala...

Vdala se za vdovce se třemi dětmi. Och, já nevěděla, do čeho se vdávám, já hloupá, hloupinká... No, a hned druhý den po svatbě... Jako dnes to vidí. Sedí s mužem u snídaně. Tu přišli ti dva kluci, Kamil a Viktor, a postavili před ni své hrníčky s kávou. Koukají se zarytě. Co je? Mladá paní se polekala. Co se stalo? Hoši kňourají: Nechceme kafe, plavou v tom škraloupy... e!... e!... taková ošklivost! Taková urážka stala se jí v tomto domě hned v první dny manželství. A pak se řekne macecha...

Ano, ti dva hoši byli vždycky proti ní. Pošklebovali se jí za zády, zvláště ten Viktor. Vymýšlel si na ni jména. Vím to dobře, ale mlčím. Jenom Jaroušek... Ano, Jaroušek, ten je jiný, zlaté dítě... Byl tenkrát maličký, stonal na spálu. Ležel v kolébce rozpalen horečkou a plakal. Tělíčko měl vyhublé a ty ručky, ty byly jako dva pavoučky. Vypíplala ho a on se uzdravil. V noci stenal a volal tu první, svou nebožku matku. Na jeho volání přicházela k němu, léhala s ním a zahřívala jej vlastním tělem. Proto je nyní její, je to její vlastní dítě. Nikdo nesmí říci, že je jemu macecha. Zdá se jí, že ho sama porodila. Podívala by se na toho, kdo by jí chtěl Jarouška vzít. Vždyť nikoho jiného nemá. Hodný hoch, je k ní vždycky upřímný a uctivý...

Pendlovky na stěně odbíjejí. Mají takový vážný, hluboký hlas, jako by říkaly: Pomni, ó, člověče... V hostinci pořád řinčí orchestrion. Paní Štědrá si vzdychla pod přívalem vzpomínek. Tenkrát, když Jaroušek stonal, chodil k němu doktor Vinklář. Tvářil se posupně a hrozně křičel. Léčil pacienty spíláním. Lidé jej uctívali jako čaroděje. Lékař zaslouží, aby se za něho modlila, protože Jarouška zachránil. Křičel, hulákal, vyváděl, až zahnal smrt od domovních dveří...

„Zakázal jsem mu,“ bručí obchodník, „aby chodil v tom raglánu po ulicích. Já to nechci, povídám, v našem městě se to nepatří. Vypadá v tom, jako by utekl od cirkusu. A ten cylindr... Nechci žádný cylindr. Nedovolím. Raboch se šklíbil, když se na něho díval, a já to dobře pozoroval...“

„Každý si dělá, co chce,“ stýskala si manželka, „oni se jednoho neptají.“

Obchodník vzdychl, neboť ho znepokojovala svědivá vyrážka.

„Poškrab mne,“ stenal.

Manželka mu hnětla záda a přitom dumala: — Toho šedého kohouta musím zabít.

Město tichlo, ale žebrák Chleboun zvaný Majorek dosud bloudil ulicemi; bručel si pro sebe, jako by hledal ztracenou věc; měkce našlapoval nohama ovinutýma pytlouinou a jeho hůl klepala o dlažební kostky. Přitahovala ho osvětlená okna restaurace Národního domu, odkudž slyšel smích a hlasy.

Přilnul nosem k okenní tabuli a nepohnutě patřil krhavýma očima do místnosti. Uviděl Kamila, syna obchodníka Štědrého, pobíhat kolem kulečníku. Utkal se s mladým mužem s vyšívanou náprsenkou. Příručí byl vysvlečen z kabátu a pyšnil se hedvábnou košilí s fialovými proužky. V koutě seděly čtyři dvojitě zátylky, skloněné nad kartami. Kamil hrál s rozmazleným výrazem, a kdykoli chybil, rozpřáhl ruce a nedůvěřivě zavrtěl hlavou. Trudovitý číšník přihlížel hře. Čtyři páni bili kotníky o stůl a občas propukli v rachotivý smích.

Světlo přetínalo žebráka vpůli; podobal se stříbrné bystě ve výkladní skříni. Neodvracel zraků a jeho šedozelený knír se zdvíhal a klesal. Mocně ho lákala místa, kde se shromažďují páni k zábavě.

Mumlal: — Užívají... hrají v koule... peníze utrácejí, všechno si dovolují... Kdepak, páni, páni, páni... A mladí páni, mladí páni... Někdo je pánem, jiný chudákem... Pořádek nahoře, pořádek dole...

Z kouta, kde seděli čtyři karbaníci, se ozvalo: „Tak páni, pro mě poslední kolo. Málo platný, musím ráno na vlak!“

Trudovitý číšník zpozoroval žebráka; zahrozil mu pěstí a zvolal: „Jedeš!“ Majorek sebou trhl jako kůň švihnutý do slabin. Pomalu kráčel podél plotů zahrádek, kde omamně dýchala rezeda. Psi cítili jeho přítomnost a zuřivě se vzpínali na řetěze. Čtvrť Na Pískách páchla teplým hnojem a čerstvě posečenou vojtěškou. Z chlévů žalostně bučely krávy a ve stájích dusali koně a chrastili řetězem. Chalupníci seděli na prahu se svěšenými rukama. Žebrák uslyšel hlasy. Věděl, že na zápraží usedl soukeník Nobilis s provazníkem Mejtským. Nobilis je stařec s huňatým obočím a přísným plnovousem prorokovým. Majorkovi bylo známo, že kmet je zarytý beran a přemlouvá provazníka, aby vstoupil k nim do sboru. Mejtský je katolík, ale láká ho víra českých bratří. Nejvíce se mu líbí, že bratrští kněží smějí se ženit, zatímco katoličtí setrvávají v celibátu, což je proti přírodě. Přese s Nobilise, přimhuřuje oko a dává mu úskočné otázky. Avšak soukeník je pevný a na každou námitku odpovídá citátem z Písma. Provazník by už dávno vstoupil mezi bratry, ale čeká, až zemře jeho žena, která stůně na souchotiny. Ona by se velmi trápila, že se v nebi nesetká se svým manželem.

Majorek chvilku naslouchá rozhovoru a hněvivě přemílá čelistmi. Zavrhuje Nobilise, že přemlouvá provazníka k odpadu z víry. Co je katolické, má zůstat katolickým. Všechno nechť je na svém místě.

— Úřadům by se to mělo oznámit... Nemělo by se trpět, žehral, do arestu tě vsadit, Nobilise, abys přestal a nenavádl...

Ze tmy vystupuje zubaté cimbuří obecního chudobince. A nad tou mocnou budovou se klenou tmavá nebesa s ledovou tříští hvězd. Ubývající měsíc se podobá nakrojenému bochníku. Majorek vstoupil mezi žebráky, kteří se shromáždili na schodech jako slepice na hřadě. Žvatlali šepavými hlasy nesmyslná slova. Umlkli, jakmile spatřili Majorku, a udělali mu místo. Žebrák Chleboun přeměřil pánovitým zrakem své druhy, usedl váhavě mezi ně a pak počal:

„A přijel Kamil, syn pana Štědrého, obchodníka. A všichni se ptají, proč přijel mladý... a to nikdo neví... A měl na sobě hopsafra a na hlavě takový komín... tatínek, jako pan Štědrý, obchodník, to nerad viděl... Že si jako moc dovoluje... a to se nepatří... choď jako jiný lidi...“

„Choď jako jiný lidi,“ přisvědčil slabomyslný Hynek.

„V tom městě, co přebýval, moc si dovoloval... a... a... možná že s děvkama... tento... se bavil...“

„S děvkama se bavil...“, prostomyslně opakoval Hynek.

„Všechny se ptají, proč přijel... svátky jsou za náma, teda proč nese-díš na místě? To nesměruje k dobrému, ale ke zlému... Ale místo co by tatínka potěšil, s ním si promluvil, šel do hospody... pilijár hraje...“

Žebrák umlkl a pak zase počal chmurně věšteckým hlasem: „Byl jednou za starejch časů moc bohatej rok... urodilo se obilí bezpočtu... A lidi náramně zpyšněli, zanedbávali služby boží... a... a... vytírali si zadnice klasy a přitom se chechtali... že se jim nemůže nic stát, si myslili... Ale Pánbůh všechno viděl... a... a... toť se ví... v náramným hněvu poslal na lidi hladovou ránu... bylo velkého nářku, ale co to bylo platný...?“

Vtom se vynořil ze tmy správce Wagenknecht. Zamával sukovitou holí, široce otevřel ústa a řval: „Co to vidím? Netrpím besedování! Na pelech, holoto! Nebo vás...!“

Nuzáci se rozprchli.

6

Žebrák Chleboun zvaný Majorek se vydal na cestu, aby obešel domy dobrodinců. Ve čtvrti Na Pískách se nezastavil, neboť v těch křivých chalupách s rozčepýřenými střechami bydlili lidé ztvrdlí těžkou prací; byli sami lační a nedojedení a jejich srdce bylo pobito plechem; jejich záda byla shrbená od samého ohýbání a v zasmušilých tvářích sídlila zlost z trudného života. Avšak i kdyby se odvážil do vrátek, tehdy by ho do stavení nepustil nedůvěřivý pes, který v starci v zalátaných hadrech věřil zloděje.

Zastavoval se ve zděných domech pokrytých štukovou omítkou, tahal za rukověť zvonce a čekal za dveřmi, naslouchaje plíživým krokům. Když zpozoroval, že se otevřela špehýrka ve dveřích a v ní se objevilo podezíravé oko, tehdy začaly se pohybovat vpadlé čelisti a zpod šedozeleného kníru vycházela slova otčenáše. V domech, kde za okny kvetl asparát nebo fuksie, dostával skývu chleba. Nábožné vdovy, penzistky po státních úřednících, a staré panny podávaly mu hrnček polévky nebo bílé řídké kávy, která chutnala po cikorce. Pil kávu, stojí za dveřmi, jedl polévku, seděl na schodech, a než obešel všechny domy, život mu naběhl, neboť byl plný kávy a zapražené polévky. Nemohl se odvážit, aby nechal v misce trochu jídla; dobrodinci by to považovali za rouhání. Žebrákovi přísluší, aby byl vždycky hladov, při jídle má jevit lačnost, a když pojedl, musí svolávat požehnání

na hlavy dobročinných lidí. Skývy chleba schovával za košili a pak je pohazoval v lese. Dělníci, kteří z vesnic chodili do fabrik, sbírali krajíce chleba, hubující na toho, kdo tak hříšně šeredí jídlem, a krmili jimi doma dobytek. Od žen dostával žebrák něco k snědku a muži mu někdy podali drobnou minci nebo ho s křikem vyhnali z domu. Když šel Chleboun po žebrotě, tehdy neťukal holí o dlažbu, ale komíhal jí za zády, jako by za sebou tušil zběsilého psa.

Na hlavní ulici je cukrářský obchod a před výkladní skříní stával vždycy žebrák drahnou dobu. Když patřil na mísy zatížené krémovými trubičkami, mandlovými rohlíčky a dorty, tehdy zapadlé čelisti pracovaly rychleji a knír se zdvíhal a klesal. Zíral na nakupené lahůdky, podoben dravé rybě, která nehybně, ševelic ploutvemi, žádostivým zrakem ulpěla na kořisti. Vstupoval do krámu s nadějí, že ho cukrář podělí kusem dortu; ten však sáhl do zásuvky a dal mu troník. Odcházel loudavým krokem a ve dveřích se otáčel. Venku opět stál před výkladní skříní a hučel: — Sladkosti... sladkosti... to je jenom pro pány... taky bych si dovedl nacpat panděro... inu, to věřím...

Potom se odtrhl a ubíral se dále, vleka za sebou svůj zpitvořený stín. Na náměstí spatřil obchodníka Štědrého; stál před domem a kouřil z dýmky, na jejíž porculánové hlavičce byl vymalován staříčkový zeměpán v loveckém úboru. Obchodník ustoupil o několik kroků dozadu, aby si mohl prohlédnout svůj dům. Rád patřil na toto stavení, které bylo z největších v okresním městě. Byla to jednopatrová budova s osmi okny, která zírala na náměstí. Vždy dvě a dvě okna byla sdružena a mezi těmi dvojicemi byly plochy vyplněné sgrafitovou kresbou. Jedna kresba představovala vousatého muže v řecké tunice, který stojí u bedny a drží v ruce kladívko. V pozadí byla plachetní loď. Na druhé ploše byla vymalována žena s obnaženými prsy. V náručí chová ozubené kolo. Třetí a čtvrtá plocha byla prázdná a žebrák věděl, že pan Štědrý nedal malíři dokončiti práci, protože se zhrozil útrat. Nutil malíře, aby vzal svou mzdu ve zboží, ale řemeslník nechtěl, a proto se rozešli ve zlém.

Najednou uviděl ve dveřích krámu Kamila a udivením otevřel ústa. Švihácký příručí se velmi změnil. Byl opásán modrou zástěrou

a jeho nohy vězely v zkornatělých, přištipkovaných škrpálech. Žebrák si všiml, že uši mladého muže jsou zarudlé a že jeho knírek jedním cípem visí dolů. Obchodník hrozivým pohybem pěsti zahnal příručího do stavení.

Žebrák se zastavil a dumal. Kam se poděl vysoký škrobený límeček? Proč se ztratily citronové polobotky? Proč se hněvá obchodník Štědrý?

— A... a... tak... tak..., breptal, nezachoval se synáček... hlavu nosil vysoko... a neměl přijet... není čas na návštěvy... nemá tu nic k pohledávání... žádné potěšení nepřinesl...

Přiblížil se k obchodníkovi a zahuhlal slova modlitby. Věděl, že ho zažene; za léta, co chodil po domech, nedostalo se mu od Štědrého almužny, protože obchodník nenáviděl potulné lidi; přesto však Chleboun konal své obchůzky s byrokratickou pedanterií a nikdy nevynechal dům Štědrých.

Zastavil se, sáhl na klobouk a zažvýkal čelistmi. Obchodník se osopil: „Tady nic není. Jděte spánembohem!“ Žebrák zamumlal pozdrav, potáhl nosem a poodešel několik kroků. Obchodník patřil za ním s posupnou tváří a najednou, jako by ho něco napadlo, vběhl do dveří. Chleboun obešel roh a vplížil se do domu, zvědav, co se tam bude dít.

V tu chvíli služka přibouchla dveře a v příbytku se ozval dusot kvapných kroků. Když se v rodině Štědrých chystalo k výtržnosti, tehdy se zavírala všechna okna i dveře, aby žádný zvuk nepronikl k sousedům. Přesto však žebrák slyšel každé slovo a svým duševním zrakem viděl výjev, který se odehrával za zavřenými dveřmi. Znal rodinné tajnosti bachratých domů.

Slyšel hlas obchodníkův: „Kde je ten vagabund? Sem! Ke mně! Chci si s ním promluvit slovíčko!“

„Tatínku, nerozčiluj se!“ naříká paní Štědrá.

Žebrák napíná sluch. Co se stalo?

Vtom se otevřely dveře a jimi vyběhla služebná, zrudlá rozpakou. Chleboun zažvýkal slova modlitby, ale dívka si ho nevšimla a běžela na dvůr a tam se obírala vlhkým prádlem. Bylo jí stydno, že kářou mladého pána, jako by byl malé děcko. A přece je to již osmadvacítiletý muž, jehož vlasy počínají řídnout dvěma zářezy.

Pootevřenými dveřmi viděl Chleboun, jak příručí stojí před otcem a zakrývá si loktem obličej.

„Dej tu ruku dolů!“ burácí obchodník. Kamil poslechl a po způsobu provinilých dětí mrká a hledí stranou.

„Dívej se mi do očí!“

Kamil se dívá, nikoli však do vlhkých stařeckých očí, ale na těžké, vráscitě váčky, postříkané pihami.

„Proč tě vyhodili? Mluv!“

Příručí si opět zakrývá loktem obličej. Vzpomíná si na své dětství, kdy ho otec bil, bil velmi bolestně. Jednou přijela k nim na návštěvu teta a přivezla pohádkovou knihu ve skvostné červené vazbě a s četnými barevnými obrázky, které představovaly víly, prince a princezny. Otec si vážil toho daru, neboť teta přijela z Vídně a její manžel byl inspektorem státních drah. Sotva však odcestovala, přimaloval někdo vilám, princům a princeznám barevnou tužkou vousy. Otec zuřil nad zmařenou knihou a bil vším, co mu přišlo pod ruku. Tenkrát chránila paní Štědrá nevlastního syna svým tělem.

Kamil ví, že knihu zkazil Viktor, ten tlustý kluk s červenými tvářemi, pořouchlák, jenž zapléтал historie a radoval se z nedorozumění.

„Mluv!“ doráží otec.

„To já ne, to Viktor...“ zamumlal Kamil nejapně.

„Co? Jak? Nerozumím...“

Kamil mlčel.

„Já tě, mně se zdá... Neumíš mluvit? Proč ti dali výpověď?“

„Já... já... zpíval...“ zabreptal Kamil.

„Cože? Žes zpíval? Nerozumím. Tak budeš mluvit, nebo ne?“ Otec učinil pohyb, jako by se chtěl chopit pohrabáče, který stál u sporáku.

Příručí počal vypravovat. Koktal, hledal slova a bázně pošílhal stranou. V Olomouci vypukla stávková obchodních příručí. Konal se demonstrační průvod a obchodní pomocníci zastavovali se před každým krámem a pokřikovali. Žádali nedělní klid a zkrácení pracovní doby. Když šli všichni do průvodu, šel Kamil také. Nestaral se o politiku, ale slečny se na ně dívaly a Kamil se vypínal ve zvonovitém raglánu a činil se, aby ho bylo vidět a slyšet. Avšak zaměstnavatel ho za to vyhnal.

„Chodili jsme a zpívali...“ zakončil Kamil.

„Co jste zpívali?“

Kamil mlčel.

„Ptám se, co jste zpívali?“ hlomozil obchodník. Kamil svěsil hlavu.